

4. Bibliographie der Schriften

KORTE BESCHRYVING Van het onlangs opgerechte WEES-HUYS tot HALLE In't Hertogdom Maagdenburg Hoe het selve begonnen, en tegenwoortig gestelt is: Tot ...

Francke, August Hermann

Amsterdam, 1697

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

20

183 3 20

KORTE BESCHRYVING ¹⁰

Van het onlangs opgerichte

WEES-HUYS

tot H A L L E

In 't Hertogdom Maagdenburg,

*Hoe het selve begonnen,
en tegenwoordig gestelt is:*

Tot Prys van Gods trouwe Voorforg,
Tot verftercking van het vertrouwen
op God,

En tot verwecking van ware Chriſte-
lyke Liefde;

*In 't Hoogduyts opgeſtelt
Door*

AUGUST HERMAN FRANCKEN,

Profefſor in de Griexſche en Oriën-
taalfche Spráken, ende Lecraar aldaar.

*Beneffens twee Atteſtatiën voor den Colle-
cteerder.*

Uithet Hoogduyts in 't Hollants
overgeſet.

A M S T E R D A M,

By *Johannes Smets* en *Paulus Dibbits*, Boekdruk-
kers op de Nieuwe zyts Achterburgwal, 1697.

Jacob. I. v. 27.

De fuyvere ende on-
bevleekte Godts-
dienst voor Godt
ende den Vader is
dese, Weesen ende
Weduwen befoec-
ken in hare ver-
druckinge, [ende]
hem selven onbe-
fmet bewaren van
de Werelt.

BESCHRYVING

Van het onlangs opgerechte

WEE S - H U Y S

tot H A L L E.

I.

Tot *Halle* was het voortijts de gewoonte, dat aldaar de Luyden eenen sekeren dag bestemden, op welchen de Armen alle te gelyk voor hare Deuren quamen, ende de Aalmoesen alsó 's Weecks eenmaal afvorderden. Wyl nu sulx in myn Buurt (als zynde Leeraar aldaar) des Donderdags geschiedde, so quamen de arme Luyden uyt haar selfs daar toe, dat se op éven dien dag, tot gelyken eynde, by ménigte voor myn Deur versámelten. Ick liet haar een tijt lang voor de deur Broot uytdélen; maar quam haast daar door op die gedachten, dat dit een

A 2

ge-

gewenschte gelégentheyt was, om
 sulcke arme Luyden, by welcke mé-
 rendeels groote Onwétentheyd is,
 en veel Boosheyd pleeg om te gaan,
 ook aan hare Zielen met het Brood
 van het Woord Gods hulpe te bewy-
 sen. Derhalven, als sy eenmaal voor
 myn Huys op de Lichámelyke Aal-
 moesen wachtende wáren, liet ik se
 alle in huys kómen, en deed op de ee-
 ne syde de Ouden, ende op de andere
 syde het jonge Volck treden, en be-
 gon terstont de Jongsten vriendelyk
 te vrágen en te onderrichten van den
 Gront des Christendoms, liet de Ou-
 den maar toehóren, bragt met sodáni-
 gen oeffening ontrent een quartier
 uurs door, eindigde met een Gebed, en
 deelde daar op naar gewoonte de Gá-
 ven uyt, met bygevoegde voorstel-
 ling, dat sy alsó in 't toekómende altyd
 dat Geestelyke en het Lichámelyke
 te gelyk souden hebben, en vermaan-
 de haar, altyd des Donderdags op ge-
 lyke wyse in myn Huys te verschy-
 nen; het welcke sy dan ook deden

Di

Dit begon met het ingaan des Jaars
1694

II.

Wyl ik nu by dat arme Volck sulke gróve en gruwelyke onwétentheydt bevond, dat ik by na niet en wíste, waar ik soude beginnen, om haar eenen vasten Grondt hares Christendoms by te brengen; so ben ik sedert die tyd bekommert geweest, hoe sy met meerder nadruck mogten geholpen worden: wel overwégende, dat het Christelyke en gemeyne wésen een seer groote scháde daar uyt ontstaat, dat so veel Volck als het Vee, sonder alle wétenschap van Godt en Goddelyke dingen, daar heenen gaat; maar insonderheyd, dat só veel Kinderen, wégens den Armoed van haar Ouderen niet op de Schoole werden gehouden, ook geen goede opvoeding genieten, maar in de schandelykste onwetenheyt en in alle boosheyt opwassen, so dat sy tot Járen komende nergens toe te gebruycken zyn, en uyt die oorsake haar tot Stélen, Róven, en andere

bóse dáden begéven. En of men schoon ondernam, die Kinderen ter Schoole te houden, en yder week haar het School-geld te geven, só bevond men, dat sy wel op pasten, dat Schoolgeld vlytig af te haalen, maar daarom en gingen sy, ofte wel niet in de Schoole, ofte en lieten door het School-gaan doch geen betering aan haar bespeuren.

III.

Hier by quam, dat my de noot van de Huys-armen, die sich onthielden van ópentlyke Aalmoesen te sámenen, seer ter herten ging; bysonderlyk doen 'er soo veele een goet vertrouwen tot my krégen, dat ik haar in háren noot soude bystaan, ende om dat sulx in myn vermógen niet was, eenige daar uyt een misvertrouwen schepten, denkende, dat men wel veel van de Liefde predikte, maar selfs geen Liefde aan haar bewees. Want de Menschen zyn doorgaans meer genégen om haastig te oordeelen, als om wel te overwégen de omstandigheden, in welke men staat; en wanneer van de Liefde

ge-

geprédikt word, léren fy eerder daar uyt, dat fy de Liefde van andere willen genieten, als dat fy selfs de Liefde fouden bewyfen, ofte doch andere, om der Liefde wille, sonder noot niet befwaarlyk zyn. Om nu de Huys-armen op ényge wyfe te dienen, kochte ick een Aalmoes-Bos, liet defelve by Chrifhelyke Studenten, en andere luyden die vrywillig daar toe verftonden, alle Wéken omgaan, en bequam op defe wyfe ontrent een gulden's weeks, 't welck ick tot verforging der Huys-armen te hulp nam.

IV.

Maar het en duurde niet lang, of defe Bos fcheen eenigen laftig te worden, en daar quam fo weynig in, dat het de moeyte niet beloonde, om fe noch verder te doen om gaen; infonderheydt wyl men defelve aan niemant en offereerde, als van wien men fich van een goedwilligheyd verfékert hield; en die waeren het minfte van vermogen: de Ryken van haren overvloed en gaven niets daar toe; gelijk men 't ook van

haar niet en begeerde, nademaal sy geen Ken-téken van een wáre verló- chening aan haar lieten blyken; al schoon wel eenige dat Aansien wilden hebben, als of sy sonderlinge Lief hebbers van Gods Woord waren.

V.

Daarom stelde ik dit geheel aan een zyde; maar ick liet in myn Kamer een Bos vast maken, en daar boven schryven 1. *Joh. III. v. 17. Soo yemant het Goet deser Werelt heeft, ende siet synen Broeder gebreck lyden, ende sluyt syn herte voor hem toe, hoe blyft de Liefde Gods in hem?* Ende daar onder: 2 *Cor. IX. v. 7. Een yegelyk doe gelyk hy in syn herte voorneemt: niet uyt droefheyd ofte uyt nootdwang. Want Godt heeft eenen blymoedigen Gever lief.*

Dit soude de géne die by my uyt-en- ingingen, ofte van andere plaatsen tot my quamen, selfs doen gedenken, haar hert tegens den Armen te ontsluyten. Sulx liet Godt ook tot so verre gelukken, dat ick van dat géne, wat hier ingestóken wierd, den Armen beter

beter te hulp konde komen als voorheen ; hoewel dit ook niet konde toereyken , om de Nootdruftigen na wensch te dienen. Dit geschiede met het ingaan des Jaars 1695, dat ik met dese Bos aanving.

VI.

Ende also heb ik een geruyme tyt op dese en andere aart en wyse besocht , hoe de Armen recht mochten kunnen besorgt worden , maar het heeft op generley wyse recht naar wensch willen gelukken , ten minste heeft het de moeyte niet waard geweest. Eyndelyk is het op eenmaal wel geluckt , en alles wel afgelopen. Want Godt siet wel het verlangen der Elendige , ende de bekommernis syner Knechten , ende verhoort haar Gebedt ; maar men moet gedult hebben , tot dat syn uure komt : dan doet hy meer als wy gewenscht , gebeden , ofte gehoopt hebben. Daarom moet geen Mensch den moet laten sinken , die yets goets voorheeft , als het niet so voort na synen wensch gaat. Bidden , en op de goetheyd

heyd des Heeren hopen, is een kostelyk ding.

Eer ik nog (gelyk gesegt is) die Armbos in myn Kamer vast gemaakt hadde, te weten, maar eenige dagen van te voren, quám ick als by geval tot de Bybel, en las die woorden, 2 Cor. IX. v. 8. *Godt is machtig alle Genade te doen overvloedig zyn in u: Op dat gy in alles alle tyd, alle genoeg saam beyd hebbende, tot allen goede werken overvloedig mocht zyn.* Dese woorden bekommerden myn hert; want ik dagt: *Hoe is Godt machtig te doen overvloedig syn? Ik wilde gaern menig Armmensch wat goets doen, wanneer ik het vermogen daar toe hadde: Nu moet ik mennig een ledig en sonder hulpe laten van my gaan.*

Eenige uuren daar na kreeg ik een Brief van een Christelyk Vriend, die sig seer smertelyk beklaagde, dat hy met de syne in Armoede vergaan moest; hy en wilde van niemant yets meer borgen; wilde hem yemant yets om Gods wil géven, so woude hy 't met dank aan nemen. Doen bracht ik my in gedachte, wat ik korts te voren gelésen had, en

wierd

wierd nog meer wegens fulke woorden becommert, en tot Bidden en Suchten bewógen. Strax ontstond in myn gemoed een aanflag, hoe desen Man in sulken Noot, op een Christelyke wyse, en sonder beswaring van enige menschen, met de daad te helpen was. Dien aanflag heb ik sonder versuym in 't werck gestelt; ende dese Familie heeft in een Jaar by de drie Hondert guldens door dat Middel ontfangen, ende is daar door de uitterste Armoede ontgaan. Dit gaf my een goede uytlegging, hoe *Godt machtig is te maken, dat men tot allen goede Werken overvloedig kan zyn.*

VII.

Als nu die Arm-bos ontrent een vierendeel Jaars in myn Kamer hadde gehangen, gaf seker Persoon op een reys negen guldens en twee stuyvers in dezelve: Doen ik dit in de handen nam, seyde ik in blymoedigheyd des Geloofs: *Dat is een eerlyk Capitaal! daar van moet men wat braafs oprechten; Ik wil een School der Armen daar meê aanvangen.* Ick ging daar niet over te ráde met Vleesch

en Bloed, maar waagden het in 't Ge-
 looye, en maakte noch dien selven
 dag bereydschap, dat voor vier guldens
 aan Boeken gekocht wierden; en be-
 stelden eenen armen Student, om die
 arme Kinderen dagelyx twee uuren te
 onderwyzen; dien ik tien stuyvers ter
 Week daar voor beloofde, op hoope,
 Godt soude ondertusschen eer de over-
 geschótene penningen op dese wyse
 uytgegeven waren, wel meer beschik-
 ken. De Bedel kinders namen de nieuwe
 Boeken met vreugde aan; maar van
 27. Boeken, die onder haar uytge-
 deelt waren, wierden niet meer als
 vier weder gebracht; de andere kinde-
 ren behielden of verkogten de Boeken,
 ende bleven achter. Ick en liet my
 daarom niet afschrikken, maar kocht
 wederom andere Boecken, welke de
 arme Kinderen altyd als 't School uyt
 was, in mijn bewaring moesten laten;
 waar toe eenige wéken daar ná een ey-
 gene Kas gemaakt wierde, daar uyt de
 Boeken met het aangaan der Schóle ge-
 nomen, en wanneer het uyt was, we-
 der

der ingesloten wierden; gelyk het ook nu noch so onderhouden word.

VIII.

Ontrent Paaschen, Anno 1695. nam dit School der Armen met sgeringen voorraat haar begin. Ick destineerde daar toe in den Somer een kleyne Saal, ten mynen huysse, en liet aldaar aan den Wand een Bos vast maken, met dit Opschrift: *Tot onderwys der arme Kinderen, ende de daar toe nodige Boeken en andere toebehoorte.* Onder de Bos liet ik setten de spreuck *Prov. XIX. 17. Die sich des Armen ontfermt, leent den Heere: ende hy sal hem syne weldaat vergelden.*

Op het Pinxter-feeft wierd ik van enige vreemde besogt, welke sich over dit nieuwe werk verheugden, en tot voortsetting desselfs enige Daalders ver eerden. Ook hebben na die tyd tot nu toe, doorgaans eenige yets in dese Bos gestóken, en dit werk heeft daar door geduerig enige onderstand bekomen.

IX.

Kort na Pinxter, doen enige van

A 7.

de

de Burgers fagen, dat de arme Kinderen met alle vlyt onderricht wierden, wilden fy hare Kinders ook gaerne by die felven *Præceptor* of Leermeeſter beſtellen, en boden ſich aan, om hem twee weeks voor yder Kint twee blanken te geven. Door welk toeval de *Leermeeſter* dágelyks haar gefamentlyk 5 uuren onderwees, en daar voor vervolgent 26 ſtuyvers ter week ontſing. De arme Kinderen wierden des Weeks twee à driemaal Aalmoefen uytgedeelt, op dat fy ſo veel te liever fouden School komen, en des te beter in ordening gehouden worden.

Eenige hooge Perſónen van andere plaatſen van dit werk horende, ſonden eenig Geldt tot voortſetting; daar toe ook eenige privaate Perſoonen éinig Lynwaat ſonden, dat haar konden Hembden gemaakt worden, op dat fy door ſulken weldaat mogten worden bewogen, het goede ſo veel te beter aan te nemen. Ende alſo wierd dit School der Armen den gantſchen Somer gehouden, ende het getal der arme en

Bur.

Burgers - Kinderen, die daar onder-
 richt wierden, was tusschen de 50. en
 60. Ende eenige Huys-armen konden
 ook noch daar-en-boven uyt den toe-
 vloeyende Ségen Godts beweldádigt
 worden.

X.

Ook wierd 'er korts na Pinxter des
 selven Jaars 1695. een begin gemaakt
 tot een School om zich in de Talen te
 oefnen, daar van een bysonder Be-
 richt Schriftelyk ontworpen is: gelyk
 dan ook Godt dat werk tot op dese uur
 gheerlyk heeft geségent: En door dat
 selve wort nu voortaan de Optrekking
 der Armen sodanig de hand geboden,
 dat alfulke Jongelingen, by welke men
 recht - vatbare en wakkere verstanden
 vind, in deselve tot de Studie kon-
 nen opgetrokken worden.

XI.

In de selfde Somer ontving ik een
 Brief van een Christelyke Stants - per-
 soon, in dewelke my, buyten alle
 myn soeken en hópen 1000 guldens
 aangeboden wierden, om se na myn
 belie-

Believen onder de Armen uyt te délen;
 doch infonderheyd om de arme Stu-
 denten daar meê te bedenken. Doe my
 nu kort daar op die 1000 guldens ook
 betaalt wierden, merckte ik den open-
 baren Segen Godts, tot het aangevan-
 gene Werk, en bequam daar door niet
 weynig verheuging, om in het selvige
 getrooft voort te váren. Ende wyl
 met dese groote Bylage de arme Stu-
 denten sonderling moesten bedacht
 worden, so nam ik strax fulke Stu-
 denten die de Weldaat het meest be-
 hoeftig en waardig schenen te zyn, en
 gaf haar, na bevind van hare Noot-
 druft, ter Week 7, 14, tot 20. stuy-
 vers; so dat menig arm Student onder-
 houden wierd, die hier anders niet vor-
 der had konnen bestaan. Het getal
 deser arme Studenten quám op 20. en
 daar boven, welke meest alle des
 Weeks 14, eenige ook 20 stuyvers ont-
 fingen. Van die tyd af is het Fonteyntje
 Gods ook voor de arme Studenten ge-
 vloeyt, ende en heeft noch niet opge-
 houden te wellen. *Den Name des Hee-
 ren zy Geloof!*

Hier

Hier by quam, dat een hooge Perfoon noch in die felve Somer 200 guldens fond, tot voeding van onse Armen; ende een goeden Vrind fond van Hamburg 40 guldens tot onderhoud van het Arm School. Also liet God noit ontbreken aan 't geen dat eens begonnen was, maar liet geduerig rykelyker toevloeyen, om te tonen, dat hy noch gaern wat Grooters doen wilde, fo wy maar gelóven konden.

XIII.

Tegens den Herfst moest ik bedagt zyn op een Kachel-kamer voor het Arm-school. Wyl ik nu in myn Woning geen ruymte hadde, fo huurden ik van de naaste Gebuur daar toe een Kamer. Maar het getal beyde der Burgers-en arme Kinderen, nam sodanig toe, dat ik in 't begin van de Winter daar by noch een Kachel plaats moest huuren; als doen verdeelde ik de Kinderen, en gaf de Burger-kinders een *Leermeeſter* beſonder, ende voor de arme Kinders ook een in 't beſon-

sonder. Een yder onderwees dagelyks vier uuren, ende elck ontving 's Weekes 26 fluyvers, beneffens een vrye Kamer en brand.

XIV.

Maar wyl ik sag, dat ook aan sulcke Kinders, daar van men sich ander goede hope had mogen verbeelden niet veel goets uytgerecht wierd, wy buyten de Schoole aan haar wederom wierd verdorven, wat men daar binnen gebouwt hadde; so maakte ik oodien aanslag, dat men eenige Kinder geheelyk opnemen mogt. Als ik nu aan goede Vrienden sodanigen aanslag opende, wierd strax een Christelyk gemeent bewogen 1000 guldens daar toe te vermake, daar van Jaarlyks de Renten namelyk 50 guldens souden inkomen gelyk ook tot noch toe geschiet is.

Als ik desen Ségen Gods sag, wild ik een arm Weesken opnemen, 't well van deese Jaarlyksche Rente konde onderhouden worden. Doen wierde my genoemt vier Vader- en Moeder-lose Kinders, uyt welke ik een soud
ver

verkieſen. Maar ik waagde het op den Heere, haar alle vier te nemen; doch om dat het eene van andere luyden geholpen wierd, nam ik de andere drie: Maar in plaats van het vierde deed ſich terſtont een ander op. Deſe vier nam ik, en beſtelde haar by Chriſtelyke luyden, ende gaf deſelve voor yder Kint een gulden 's Weeks, om haar te voeden.

Hier op ging 'et my, gelyk het meermaals plag te geſchieden, dat, wanneer men het in 't Geloove waagt, den Armen een Stuyver te geven, men daar naar even ſoo weynig bedenken heeft, een gulden daar aan te wagen, en dat alſo Geloove en Liefde in en door de oeffening te meer waſt en toeneemt. Want doen ik eenmaal in den Name Gods hadde aangevangen, enige arme Wéſen, ſonder Menſchelyk inſicht op een ſeker en vaſt Capitaal, op- en aan te nemen, ſo liet ik 'et ook getrooſt op den Heere aankomen, om daar nog meer der by te doen; gelyk dan den naaſt-volgenden dag, naar dat ik de gemelde vier Kinders hadde aangenomen,

men, noch twee daar by quamen, den anderen dag daar na noch een, twee dagen daar naa wederom een, ende noch een acht dagen daar naa. Dat also den 16. November, *Anno* 1695 bereyts negen in getal waren; welke by onderscheydene Christelyke Luyden op gebracht wierden.

Voor deselve wierd tot een Opsien der bestelt een seker Student, met namen *Georg Hendrik Neubauer*: dese hadde onderhanden en berekende wat tot haar onderhoud behoorde, ende hadde acht, dat het, so veel doenmaals mogelijk was, haar niet en ontbrak aan yets, 't welk dienen konde tot goede opvoeding. Ende also waren der de arme Wesen eerder als 'er een Huy voor haar gebouwt of gekocht was.

XV.

Ondertusschen quam my de getrouwe God en Vader der Wesen, die meer als overvloedelyk doen kan, boven al dat wy bidden ofte denken, kragtiger en meerder te hulp als ik in myn slecht verzuft hadde mogen hopen. Want h
ver

verwekte het herte van die perfoon, welke my de bovengemelde 1000 guldens in contant Geldt had gegeven, dat hy my, in 't begin van de Winter, noch 2000 guldens daar-en-boven toefchikte. En midden in de Winter wierd een hoge Perfoon verwekt, my 600 guldens toe te fenden, om myn aangevangen opvoeding der Armen voort te fetten. Een ander Perfoon gaf 200 guldens, fonder van andere kleyne toevloeyende Sommetjes gewag te maken.

Alfo konde nu, door de Goddelyke genade, niet alleen veele arme Studenten wekentlyk tot haar onderhoud iets worden toegereykt, en het wékentlyke **Koft-Gelt** voor de arme Weefen worden gegeven, de Klederen en 't nodig Linne-goet aan haar worden befchikt, ende de Schoole der Armen in goeden welstand gehouden; maar het huys van de naafte buurman, in 't welke ik te voren de Kamers in huur hadde gehad, om de School voor de armen daar in te houden, wierd ook geheellyk ge-

gekoft, en tegen de Lente *Anno* 1696 een Achterhuys daar by aangebouwt. Want foo als de faak in 't Gelove wa aangevangen, fo wilde men ſe ook in 't Gelove eenvoudig laten voortgaan, ende ſich niet door de vernuftige voorſorg van een toekomend gebrek laten teruggedrucken, om tot een beftendich wesen eenigen Grond te leggen; alhoewel men zorgvuldig in acht nam, niet het minſte als tot de hoogſte Nooddruct aan te wenden.

XVI.

Maar als men dufdoende noch niet bedacht was, om een Capitaal te verſamelen, ende de uytgiften dagelyks vermeerderden, dat ook de timmering van 't Gebouw ondertuſſchen was in 't werk geſtelt, quam het voor Páſchen *Anno* 1696. daar toe, dat byna alle uytgegeven was, ende men reeds niet meer en wift, waar van men in de volgende Week den onderſtant ſoude bekómen; als doen deed God weér een nieuw Wonder. Want hy verwekte een Perſoon (wie het is, waar hy woont,

woont , en of 't een Man of Vrouw is , dat is den Heere bekend , en my noch tot op deser uure gantsch onbewust ,) die my tot voortsetting van myn besorging der Armen 2000 guldens liet toetellen , dewelke ik ontving op even sodanigen tyd , doen 'er gantsch geen voorraat meer by der hand was. De Heere , die sulx gewrocht heeft , zy eeuwig daar voor gelooft , ende vergelde het met een duysentvoudige genade-beloning !

XVII.

So haast het gedachte Achter-huys in stand was , nam ik die 12 arme Kinderen (*want tot so veel was het getal ondertusschen vermeerderd*) van de Luyden , by de welke sy so lang opgevoedt waren geweest , en deed haar in dit huys , alwaar haar den voorgedachten Student , welke tot haren Opfiender verordineert was , met Spys en Drank , Kleding en Bedden versag ; ook daar voor sorg droeg , dat sy gereynicht , wel onderwesen en in goede Ordening gehouden wierden ; ende
was

was alſoo in alles als een Vader van 12 Kinders.

Op deſe wyſe wierd het opgericht en aangevangen *Anno* 1696. acht dagen voor Pinxter. Voor de Wereld ſcheen het zeker wel alles in een zorglyken toefland begonnen te zyn; maar ik ſag op de hand des Heeren, die alle wat in 't gelove geſchiet, in ſwackhey pleegt te beginnen, ende in kracht te voleynden.

XVIII.

Onder foodanige verſorging bleven die Kinders 7 weken; daer-en-tuſſcher liet God nog menigen zegen toevloeden, waar door de weg tot een nader Oprechting geduerig meerder gebaan wierd: gelyk dan niet alleen alle nodige huisraat tot een formeele huylhouding en beſonder bedſteden en bedden in een goet getal (om dat men uyt gewigtig oorſaken yder Kind beſonder wildo doen ſlapen) beſchickt, maar ook een Put en Kelder daar toe gegraven en bereyd wierden: welcke beyde in de Herſt, *Anno* 1696, wierden voltoemaakt.

He

Het getal der Kinderen vermeerderde sich ook binnen de bovengemelde 7. weken tot op 18, soo dat 'er wel een eygen *Oeconomus* ofte Wees-Vader, die neven sijn Vrouw en daar toe nodige Dienstboden, de huyshouding bestierde, hoogstnodig was. Soodanig een heeft ook God aangewesen na wensch, namelyk *Georg Carel Muller*, welke den 15 July Anno 1696. in sijn bediening trad.

Dog gelyk by sulke saken sich menigerley beswaringen ontdecken, welke men soo van buyten niet en siet, noch van te voren vermoed worden: Alsoo ging ook by desen Man het werk n't eerst niet af sonder kamp, om dat hy een kleyn gevoelen van zich zelven had, en sich die saak al te gewichtig en twaar voorstelde, alhoewel men met hem zeer wel te vreden was. Maar God hielp hem alle aanvechtingen overwinnen, en versterckte hem in siervoegen, dat hy daar naa dat werck met vreugde quam te verrichten, ende het voor sijn grootste geluckzaligheyt

B

ach-

achtete, Vaders-plaats by dese arme Weesen te bekleden; het welke ook andere tot verstercking kan dienen, welke by diergelyke heylige Liefdenswercken in 't begin veel hindernissen, beswaarlykheden, ende daar uit voortkomende aanvechtingen bevinden. Want in dese dingen vindt Vleesch en Bloed zeer weynig vernoegen. By de Ouders worden de menigerley beswaaringen, die sy met haar Kinders hebben, door de natuurlyke Liefde overwonnen; maar hier moet 'et de Genade doen. Daarom, wie sulke dingen niet in den Heere aanvangt en voortset, mag sich gewis versekeran, dat 'et hem wel haast zal verdrieten, ende dat de Arme Kinders niet van hem als eenen rechten Vader zullen gehandelt worden.

XIX.

De meeste moeyte en beswaerlykheyt heeft men gehad met zulke arme Kinders, welke sich reeds in de Stad of op 't Land aan het bedel-brood een tyd lang gewent hadden.

Want

Want doen men den zégen Gods so
baarblyklyk by dit werck sag, had men
geen agterdencken, de fulcke niet al-
leen ter Schoole te houden, en haar
daar by, op dat sy des te beter mog-
ten oppassien, met wat milder Aal-
moesen te versien, maar ook geheel-
lyk deselvige by de Wees-kindern te
voegen. Maar ettelyke, en dat wel
de meeste, wilden liever geen Aal-
moesen hebben, als maar een halven
dag in de Schoole te blyven. Ettely-
ke quamen op die dagen in de Schoole,
als sy vermoedende waren, dat 'er yets
uytgedeylt soude worden, anders ble-
ven se weg. Ettelyke lieten sich niet
alleen ter Schoole, maar ook tot de
Wees-kindern brengen, maar brach-
ten beyde aan Lichaam en Gemoed so
veel onsfuyverheid mee, datse beyde
den Wees-vader ende den Leer-mee-
ster werks genoeg maakten. Als men
se dan aan het Lichaam had laten rey-
nigen, ende haar eenige slechte klede-
ren tot haar hoogste nootdrift hadde
toegeworpen, (want men wachtede

sich met vlyt, haar yets goeds te geven, op dat sy daar mee niet fouden weg lopen) so wisten se met list deur te gaan, ende en lieten haar niet meer sien. Ettelyke lieten het sich eenige dagen ofte weken welgevallen, dat sy wat warmste éten, wat gesondste drincken, ende beter bequaamheyt om te slapen vonden; maar wanneer men haar gemoederen in rechte ordening socht te brengen (al schoon het, wyl sy de Tucht so geheel ongewoon waren, met alle sachtsinnigheyt geschiedde, en haar veel door de vingers wierd gesien) so neygden sy haar wederom na hare vorige gewaande vryheyd en tot de ledig-gang, en eer men 't gewaar wierd, liepen sy weêr weg, van welke men daar naa eenige wederom op de straten sag bedelen. Ettelyke quamen van selfs, en baden dat men se opnemen mogt, en deden dan echter noch geen goed.

Uyt welcke en andere omstandigheden meer, die hier by voorvielen, men vervolgens meer en meer leerde
ken-

kennen , wat voor een onuitspreke-
lyke schade, beyde het Christelyke en
gemeyne wesen daar uyt ontstaat , dat
men so veel Menschen al bedelende by
de Huysen laar omswerven , ende niet
op behoorlyke middelen en wegen be-
dacht is, hoe sodanig quaat mag ver-
holpen worden; het welcke dog lich-
telyk konde geschieden, als het maar
met rechten ernst wierd aangevat. O
dat se dog alle in dese wichtige sake de
oogen recht ópenen, ende insonder-
heyt die genige, welke met raat ofte
daat yets vermogen, een ernstige sorg
daar voor dragen mogten! Het is see-
ker, datter nauwlyks een saak is,
welck het menschelyk gemoed meer
in den grond verderft, als wanneer den
Mensch sich gewendt tot den Bedel-
sack; ja so gantsch wyd strekt dat ver-
derf, dat 'et selfs by de Kinders reeds
sodanigen Effect toont, dat het schynt
dat menige byna niet meer zyn te ra-
den noch te helpen, ende allerley ge-
breeken reeds so dick by haar gesaait
zyn, nevens de alderschrickelykste on-

wetenheyt , dat men sich niet moet verwonderen , wanneer der Dieven, Róvers en Moordenaars , en andere gruwelyke Luyden uyt haar voorikomen.

- Dogh men heeft sich , om dat men by sulke Bedel-kindere so veel moeylykheyt heeft bevonden , daarom geenfins laten afschricken , noch deswege een van hâar allen geern willen laten wegh gaan , die sich maar ter Schoole wilde voegen , oft tot de Weeskindere laten brengen ; Ende men heeft de boosheyt van de sulcke , sich maar tot des te meerder Christelyke behoedsaamheyt doen dienen , en niet van de weldaat afhouden. Want buiten dat , dat men wel niet weten kan , of mischien niet de goede vermaningen , welke de gene gehoort hebben , die weg gelopen zyn , noch na veele Jaren , als een goet Saat by haar Vrugt mogten brengen , so ware het genoeg , wanneer ook maar een eenige Ziel op dese wyse wierd gereddet , voor welcke Christus gestorven is. De meeste Men-

Menschen maken 't by Godt de Heer niet beter, ende hy en houd dog niet op de Menschen goed te doen; op welk Exempel ons Christus gewesen heeft, *Matth. V.*

Dit is helaas de gemeene ontschuldiging van de géne die geen lust hebben Liefde te oeffenen, dat sy seggen: *Men weet niet of het wel besteed is.* Ende wanneer sy noch daar en boven Exempelen sien, van de géne die de Aalmoesen misbruycken, so verhardden sy sich daar door in háre Liefde-loosheyd, ende in haar gierigheyd. Maar hoe onbillyk is 'et, dat aan andere de Aalmoesen souden onthouden worden, om dat eenige deselve qualyk hebben gebruyckt?

Als wy de behoeftegheyd sien, so zyn wy schuldig ons onses Naasten, so verre het sijn nootdrift vereyscht, aan te nemen. Misbruyckt hy 't, so is doch het werck der Liefde by God niet verloren.

Maar men heeft, God lof, alreeds verscheydene Kinders van den Bedel-

sack bevryd , welcke alle tucht seer wel aangenomen , en haar in allen deelen so wel aangestelt hebben , dat ook al eenige by eerlyke ambagten bestelt , en eenige daar toe van Konstenaars en Handwercks-lieden reeds begeert zyn , die nu voor-af noch maar een weynig meerder onderrechtinge behoeven. Ja , men kan met waarheyt versleken , dat eenige van sulke opgenomene Bedel-kindern , sich nog beter als de andere laten optrekken , en men ook also daar uyt sien kan , hoe menig wel-gestelt gemoed alleen door de Bedelary eyndelyk verwildert.

Daar en is na myn onthoud , van die tyd af , dat ik dese dingen begonnen heb in 't werck te stellen , van my geen Bedel-kind sijn verzoek afgeslagen , welk begeerte hadde om opgenomen te worden ; Het welck my ook eensins heeft berouwt , alschoon even daar door het getal tamelyk is vermeerdert , en noch verder vermeederen mogte. Ick heb 'et eenvoudig op den levendigen Godt gewaagt , ende wanneer my
een

een kind bad, dat ik het opnemen mogt, so heb ik geantwoord: *Die u op de straten gevoed heeft, die kan u ook by my wel voeden.* Het welke my ook niet gemist heeft, noch ook in 't vervolg missen zal. *Want God heeft een welgevallen aan die die hem vrêsen, ende op sijn goedertierentheyd hopen.*

XX.

Aan de arme Studenten hadde ik ondertusschen wekentlyk een seker uur bestemt, wanneer se quamen, en 't geen haar toegeleid was afvorderden. Hier by wierd niet nagelaten op haar Leven en Studie acht te nemen, of sy ook sulke weldaden tot haarder nootdrift, en ter eere Gods gebruikten. Maar daar was veel swarigheyt, om by so veel jonge Luyden alsins voor te komen, dat niets van het geldt tot onnutte dingen wierde aangewend. Daarom besloot ik in den Name des Heeren, deze Studenten in plaats van haar wekentlyk gedestineert gelt, de vrye Tafel te geven, met die vaste toevsicht tot Godt, dat hy van tyd tot

tyd ſo veel ſoude laten toevallen, dat ſulke Tafel-houdingh konde voortgeſet worden. Want God plagt in ſijn erbarmen niet geringer, maar immer heerlyker te worden, wanneer men maar ſijn goedtheyt niet misbruyckt. Daar benevens ſag ik (1.) dat op deſe wiſſe de Studenten meer daar mee gediend waren; gelyk dan ook meer onkoſten daar toe vereyſcht wierden. (2) Dat ik op deſe wiſſe die jonge luyden beter konde leren kennen, ende nauwkeuriger opſicht op haar doen en laten hebben. (3) Dat ik op ſulken wiſſe die genige, welke het niet hoogſt-behoefſtig waren, beter te rugh konde houden, als welke gaerne ook lekkerder geſpyſigt wilden zyn.

Alſo wierden op den 13de September van 't Jaar 1696. te gelyk twee Tafels voor de arme Studenten toegeſtelt: De Wees-Vader verzorgt haar de Spyſe, en brengt de uytgift, ſoo wel van de Weſen als van de Studenten in een Reekening, die hy yder week fluyt; ende is hem voorgeſchreven, hoe hy
ſo

fo wel de Weefen als de Studenten fpy-
fen zal. Aan de Studenten is hare goe-
de Tafel-ordening voorgeschreven,
op dat het alles wel en ordentelyk
mag toegaan; en uyt defelve worden
de Leermeefters voor de Schoolen der
Armen- en Wees-kindens genomen,
dat alfo het eene het andere behulp-
faam is.

Het getal defcr arme Studenten
heeft van tyt tot tyt fo toegenomen,
dat 'er meer Tafelfs hebben moeten
toegeftelt worden. In 't begin van de
Maant *Juny Anno 1697* was het
getal defcr Studenten 34. En nu in
December zyn der bereyts 60.

XXI.

Het getal der Wees-kinderen is
ook merkelyk toegenomen; foo dat
in 't begin van de Maant *Juny Anno*
1697. al 48. waren: En nu in *Decem-*
ber zynder by na 100. In 't eerft
wierden defe Wees-kindens te gelyk
in 't Arm-School onderwezen; maar
doen fe metter tyd vermenigvuldigden;
wierden fe van die andere Kinders

in 't Arm-school afgefondert, en be-
 fonder onderwezen. En doen ſe noch
 meer toenamen, ende te gelyk het
 getal der Meyskens gróter wierd, ſo
 wierden dezelve van de Jongens afge-
 fondert, ende ook beſonder onder-
 wezen. Ende dus wierden de Schoo-
 len ende de Leermeeſters allengskens
 meer. Ja ook heeft het getal der Be-
 del-kindern, die in 't Arm-school on-
 derrecht wierden, van dag tot dag toe-
 genomen, (nademaal ook Huys-ar-
 men, die het School gelt even ſo wey-
 nig konden opbrengen als de andere,
 haar Kinders daar heen ſchickten) dat
 men ſe in een Vertreck niet bequame-
 lyk laten konde, ofte de groote me-
 nigte verhinderde, dat de onderwy-
 ſinge haar niet recht nuttelyk konde
 zyn. Daarom wierdt dien hoop ook
 verdeelt, ende een byſonder Jongens-
 ende een byſonder Meyskens-school
 opgericht; van welke gene tuſſchen de
 60. en 70. en van deze van 40. tot 50.
 waren. Maar nu is dat getal, ſo wel
 der Meisjens als Jongens, ſo aange-
 groeit,

groeit, dat yder hoop wederom in 2 Classies heeft moeten verdeelt, ende elke Classis met een bysondere Leermeeſter verſien worden. Voor de gene die Schryven léren, is in yder Claſſe een byſonder uur geſtelt, en daar het nodig was, ook een eygen Meeſter.

Tot de Wees-kinders worden meer Leermeeſters als voor de andere vereyſcht. *Eerſteyk*, wyl men ſe den gantschen dag, ook buyten de Schooltyden, onder getrouwe Opſicht hebben wil. *Ten tweeden*, wyl men ſe niet alleen tot het Chriſtendom, en tot Leſen, Schryven en Rekenen, gelyk de andere Kinderen, wil laten opqueeken, maar ook te gelyk daar heen tragtet, dat die gaven, dewelke Godt ende de Natuur in een yder geleght heeft, opgeſoght, ende door getrouwe onderwyſing tot haar rechte eynde gebracht worden. Daarom werden eenige van de Jongens in de Latynſche School tot de Studie opgetrocken; eenige werden in de *He-*

breeusche Sprake onderwefen, namentlyk die, by welke men eenige bevatte-lykheyt bemerkt, en dog noch niet en weet, of fe fich tot de Studie volkomentlyk zullen appliceren; daar het dog al haar levenstyd haar nuttig zyn kan, wanneer fy in haar kindse jaren de Grondspraken hebben geleert: Andere werden in de grond van de Latynsche taal bezonder onderwefen, die namentlyk tot de Apothekers-Boeckdruckers-Kunft, Koopmanschap &c. zullen gebruykt worden. Daar dan, terwyl verfcheydene van haar van de Apothekers worden begeert, de fulke vooraf, niet alleen fo veel immer mogelyk is, in de Fondamenten der Latynsche Spraak, maar ook in *Botanica*, of de kennis van de Kruyden onderricht worden; ende haar worden de vreemde woorden, die in de Apotheken voorkomen, bekend gemaakt, op dat fy haar in alles te lichter behelpen, en haare Heeren fo veel te eer goede dienst doen konnen.

Maar

Maar op die uuren als sy niet in de Schoole zyn, worden se alle, behalven die geen die in 't Latynsche School onderricht worden, tot Kouffe-brajen gebesigt en onderwefen, daar toe voor haar eenen besonderen Braey-Meester gehouden word. Ondertusschen nu dat sy breijen, is te gelyk een Student by haar, dewelke haar, so te seggen, al spelende van de voornaamste en nodigste stucken uyt de *Geometria*, *Geographia*, *Historia*, *Astronomia*, *Physica*, &c. onderwyft; op dat, wanneer sy al op Ambagten gebragt worden, sy echter in sulke ten gemeyne leven seer nodige wetenschappen, niet geheel onwetende zyn. Dit vatten sy met lust: Ende het dient ook daar toe, dat onder het Brajen haar den tyt niet lang noch verdrietig valt.

De Meyskens is om dieswille, wyl men se van de Jongens heeft afgesondert, een eygene Christelyke Predikers Weduw tot een Opsienster toegevoegt, die met haar spyst, en vordert

ders in andere dingen haar besorgt als een Moeder. De grootste Meyden worden van haar mee tot de Keuken en Huyshouding gebruyckt, als ook tot Naajen en andere Vrouwelyke arbejd; de kleyne tot Kouffe-brajen of Wol spinnen, na dat 'et een yders ouderdom en bequaamheyt toelaat. So heeft men haar ook een besondere Leermeeester moeten bestellen, die haar onderwyft in de Gronden van het Christendom, ende haar Lesen, Schryven en Rekenen leert, ook 's morgens en 's avondts Bedestonden met haar houd.

XXII.

By vermeerdering van het getal der Classen, en het oprechten der Tafels voor de Studenten, moest men noodwendig meerder ruymte soeken, als men in dat eene Huys daar toe hadde; derhalven men het aldernaaste Huys noch daar by huurde, en den Wees-Vader in het selve liet trecken, nadien men beyde de binnen-plaatsen aan een bragt. Daar na koft men dat Huys ook,

ook , 't welke ſich des te bequamer met het andere tot een liet brengen, vermits deſe beyde Huysen met haar aangelegene Tuynen , in 't begin tot een eenig Huys en Tuyn gebouwt en aangelegt waren , en niet als na die tyt van malkanderen afgeſondert zyn geweest. Beyde deſe Huysen zyn wel eer des Predikers woning geweest, ende leggen onmiddellbaar aan de nu zynde Predikers-woning , dat my nu alſo deſe drie Huysen als maar een Huys zyn, ende ik alles onder dagelyks opſicht kan hebben. Deſe beyde Huysen hebben acht ruyme en vier kleyn-der Vertrecken, en acht Kamers; en drie Solders zyn tot Slaap-plaatſen bequame-lyk toegemaakt. Maar dewyl nu ook al de ruymte in deſe Huysen te eng word, ſo hoopt men op God, hy ſil na ſyn oneyndelyke erbarming Middel en Weg aanwyſen, hoe men meer plaats en bequaamheid verkrygen mag.

XXIII.

Gelyk als met de voor de deur ko-
men-

mende Bedelaars , soo wel oude als jonge, alles eerst syn begin heeft genomen, so zyn ook daar na niet alleen de Kinderen , maar ook de oude on- vermogende Luyden, altoos neerstig waargenomen geworden. En daar men haar in 't eerst maar des Donderdags iets uytdeelde, heeft men daar na ook den Dingsdag daar by gevoegt: Maar tegenwoordig worden sy daaglyks op den Middag onderwesen, ende ontfangen daar na de gifte.

De Armen die van vremde plaatsen komen en een getuignis hebben, werden, als sy Voormiddag komen, ten 11. uren , en die naar de middag komen, by Somertyd tegen 6. uren bescheyden, en als de dagen korter worden, ten 5. 4. of 3. uren ; dan worden se in een seker Vertreck gebragt, haar getuignis hun afgevordert , en van iemant doorsien en wel onderzocht ; sy lieden worden ondertusschen van een ander, die daar toe verordneert is, naden Grond hares Christendoms gevraagt , met onderwyfing, ver.

vermaning en trooft versien ; daar na met Aalmoessen begaaft, ende de genige welke ongesond zyn , ook met Medicamenten verzorgt.

XXIV.

By so groten omflag kan men heel wel afnemen , dat het aan Krancke en Swacke niet ontbreekt. In welk voorval dan God ook seer trouwelyk voor ons gesorgt heeft , also hy een Christelyke Apotheker heeft verwekt, die uyt hertelyke liefde tot den Armen , ons met alle de nodige kruiden en anders van tyd tot tyd versiet ; sulks men een Apotheek voor den Armen altyt in huys heeft. Boven dat word een verstandig en bequaam Student in de Medecynen daartoe gebruykt , die daaglyks het Wees-huys besoeckt , de noodige Medicamenten toemaakt , ende die wanneer hem yets te swaar dunckt , daar over met een wel-geoeffent Medicyn-meester te rade gaat.

XXV.

Om dat ook den Wees-vader ne-
vens

vens syn Vrouw met de Huyshouding
genoeg te doen heeft , so heeft men
haar van de forge voor de Krancken,
de reyniging der Kinderen , het Was-
fen en Bedde-maken tot so verre ont-
last , dat een eygene Moeder om sulks
waar te nemen bestelt is ; welke dese
dingen ten deele selfs , ten deele door
andere , die sy daar toe neemt , ver-
rigt ; doch aldermeest daar op acht
neemt , dat dese dingen in haar rechte
ordre en behoorlyk geschieden.

XXVI.

Waar nu sodanige Kinderen , die
tot eenige jaren zyn gekomen , vorder
toe sullen gebruykt worden , daar heeft
men tot noch toe niet behoeven voor
bekommert te zyn ; also 'er van Apo-
thekers , Boekverkopers , Boekdruc-
kers en Ambachts luyden , meer so-
danige jongens tot haren dienst begeert
zyn , als 'er tot noch toe hebben kon-
nen opgebracht worden : En heeft men
in dese saak besonder sorgvuldig ge-
weest , dat sy aan sulke plaatsen , en
by sodanige Heeren en Meesters mo-
gen

gen komen , daar de goede en haar ingeplantede grond des Christendoms, best mogte behouden worden. De Meyskens worden ook , wanneer se so groot zyn , dat se in de Huyshouding dienst kunnen doen , by Christelyke Luyden bestelt.

XXVII.

Ook heeft God syne wonderbare en heylige wegen sonderling daar in bewesen , dat , wanneer tot voortsetting des Werks groote onkosten vereyscht wierden , hy ook groote sommen gelds daar toe beschikte , en wanneer men sich met wat minder konde behelpen , is 'er ook minder ingekomen. Geheele ses maanden door heeft men sulks ondervonden , dat men van de eene Week tot de andere uyt de Vaderlyke milde Hand Gods de nootdruft heeft bekomen , en in menige Week niet geweten , van waar men de volgende Week voor so veel menschen Broodt soude krygen: Maar gelyk het in 't geloove was aangevangen, also heeft men ook Godt de Eere
ge-

gegeven , ende hem hertelyk vertrouwt , dat hy 't ook soude onderhouden , wat hy eenmaal hadde begonnen. En hy en heeft ook het Gebedt der Elendigen noyt versmaat, maar op die tyd en uur als het nodig was, alle nootdruft beschikt; also dat die gene , welke dese syne Vaderlyke Voorforge genieten , noyt éinig gebreck hebben vernomen, en dat derhalven ook noit nodig is geweest, sich in eenige Schult te steken , ofte andersins Menschelyke wegen te soeken.

Wanneer der eens byna geen voorraad meer was , en den Wees Vader voorfloeg, dat, so men niet met grote schade wilde huyshouden , men voor tegenwoordig Vee om te slagten moest kopen , ook dat 'er 20. à 30. Schepels Koorn in voorraat moest gemalen worden, en 't geen buiten dat aan Hout, Wolle &c. hy in te kopen nodig oordeelde , en sulx God den Heere, die de rechte Vader der Weesen is , in 't Gebed wierd voorgedragen;

gen ; so gebeurden 't , dat men maar aan feker perfoon doenmaals tegenwoordig zynde , sodanig gebrek had behoeven te kennen te geven , ende men had geen oorfaak te twyffelen , of fy soude , gelyk als fe voor defen ongevraagt haar Liefde by defe fake hadde bewefen , alfo ook nu , wanneer men fe daar toe verfogt , wel wederom na vermogen de behulpfame hand hebben geboden. Maar men wilde liever Godt de Eere geven , dat men van fyn Deur niet wegging tot voor een andere ; daar hy machtig genoeg is , felfs op een sodanige wyfe te helpen , dat men fyn vinger klaarder daar onder merken , en hem des te vrolyker daar voor danken konde. Daar op gaf God van nieuws veel vrymoedigheyt tot bidden , en verfekering van te fullen verhoort worden , van hem , *die ook het geroep der jonge Ravens verhoord.* Als nu dat Gebed gedaan was , bracht aanftonds daar op ymant 100 Guldens , die van een andere plaets hier na toe waren gefonden ; waer op
noch

noch andere 40 quamen te volgen: dat alfoo al het gebrek genoegzaam vervult wierd; en men duydelijk erkende, dat hy al gehoord had, eer men noch hadde geroepen; het welke noch des te meerder Lof en Prys synes heyligen Naams quam te verwecken.

Diergelyck Exempel is oock eens met 40 Guldens geschiet: En veele andere; welke alle te verhalen te wydlopig soude zyn.

Wanneer yet sekens beloofd was geweest, en men daar op meest staat had gemaakt, daar heeft 'et God meeren-deels laten missen: doch in 't minst niet uyt schult van die geene welke het hadden beloofd, en als of sy dat Werk de hulpe niet benodigt of waerdig dachten te zyn; maar wyl God yets anders in de weg schickte, en daar door verhinderde, dat sy haar beloften niet konden naar komen: Het welk men dan sodanig heeft aangemerkt, dat God het Geloove so veel te meer verstercken wilde; die niet en fiet op het sichtbare, maar op het

het onzichtbare. Daarom men ook in stille gelatenheyt daar by is gebleven, en sulx geen Mensche heeft toegeschreven, maar op de hand des Heeren gesien, wiens wegen niet zyn als onse wegen.

De woorden van *Mordechai*, welke hy *Esther* deed aanspreken: *Indien gy eenigzins sult swygen te deser tyt, so sal een verquicking en verlossing uyt een andere plaats ontstaan*; hebben menigen troost in dit voorval bygebracht: en sodanig is ook des Heeren voorsienigheid in desen menigmaal geweest, dat, van waar men in 't minst yets konde vermoeden, meerendeels de hulpe van daan gekomen is.

De Wereld heeft haast dus, dan anders van dit werk geoordeelt, en God door haar oordeel als van syn Eere berooft, welke hem in dit werk toequam. Doch men verdraagt dat geerne, ende men wenscht haar verlichtede oogen, om het werk Gods te erkennen; op dat sy mogen bequaam werden, sijnen heyligen Naam

C

naar

naar behóren te lóven en te pry-
fen.

Wie 't niet voor een Werk Gods,
maar alleen voor een bloot Mensche-
lyk Voornemen wil erkennen, die ga-
heen, en doe desgelyks; en sie dan
tòe, of hy ook voorheen de kosten
wel heeft overgereekeut, en of hy
't geen tot volmakinge nodig is, ook
heeft.

Maar wat God aanvangt, dat kan
hy ook voleynden: En die aan hem
geloven, zyn alleenig de Werktuymen,
die van syn hand gebruyckt worden;
ende geven hem alleen de Eere, wel
wetende, dat sy sonder hem niets doen
konnen. Sy en soeken niet daar by
haare Eere; daarom en vreesen sy ook
niet dat se sullen te schande worden:
Sy en soeken niet haar voordeel; so
en vreesen sy ook niet voor schade.
Sy bidden voor de gesegende Werk-
tuymen, welcke haar de behulpfame
hand bieden, ende en werden in 't
gebed niet moede; al schoon gene
in de weldaad komen te verflappen.
Sy

Sy en vergrammen haar niet , so de
 Menschen hare herten voor haar ver-
 fluyten; want sy sien op den geen
 die de herten der Menschen in syne
 handen heeft, en deselve neygen kan
 als water-beeken. Geeft haar de Hee-
 re overvloed , so laten sy 't ook we-
 derom rykelyk uytvloeyen, doch son-
 der verquisting. Laat haar God in
 gebreck komen , so pryfen sy hem,
 dat hy haar in het Gebed opwekt, en
 door sodanige omstandigheden haar
 geloove so veel te krachtiger ver-
 sterckt. Konnen sy 't so niet maken
 als se willen , so maken se 't so als sy
 kunnen; en blyven in stille hoope en
 vertrouwen, dat de Heere syn Heer-
 lykheyt geduerig meer en beter zal
 doen te voorschyn komen. En wan-
 neer de Heere ook synen Segen quam
 in te houden , so geloven sy, dat hy
 heylige oorsaken daar toe heeft; ende
 sy laten sig als Huyshouders aan den
 wille van haren Huys-heer vergenoe-
 gen, maar alleen daar op ziende, dat
 sy hem ten allen tyde getrouw mogen

zyn in al 't geene wat hy haar heeft toe-
vertrouwt.

Dit leert haar de ondervinding, *dat het te vergeefs is, dat men vroeg opstaat, en laat opblijft, ende syn brood met sorgen eet; dewyl sy sien, dat hy 't synen beminden geeft [als in] den slaap.* 't Welk den natuerlyken Mensch wel een Dwaasheyt is, en sonder ondervinding so krachtig niet gelooft word.

En of ook selfs gelovige Kinderen Godts haar vreesachtig maken, en hun haar lieder voornemen als onseker voorstellen; so vinden sy daarom nog geen oorfake, sich door der selven kleyngelovigheyt te laten afschricken. Want die swackgelovige zyn bevrees, om dat se aanmerken het sichtbare, ende de omstandigheden der tyden ende der Luyden: Maar sy [*de Bestierders*] sien op het onzichtbare, ende haar Geloove verbind sich met de oneyndige kracht Godes, ende stellen haar toeverlicht niet op den onsekeren Rijkdom, maar op den levendigen Godt, die ons alle din-
gen

gen rykelyk verleent om te genie-
ten.

XXVIII.

Op dat nu den openbaren Seegen
en krachtige Byftand Gods, den wel-
ken alleen alles werd toegeschreven,
in het tot hier toe verhaalde werk fo
veel te beter bekend werde; fo fal, tot
Gods Lof en Eere, van wien fodani-
ge genade is, noch daar by gevoegt
worden, wat in fo korten tyt, van
Christelyke herten, beyde van hooge
en lage Standen, daar toe is *gecontri-
bueert*; alhoewel men fich onmogelyk
alles weêr kan in gedachten brengen,
wat by een ofte eenige Guldens is in-
gekomen [*hoewel alles in den Gebede
dankbaarlyk den Heere is bevolen, die
het weynige fo wel wil beloonen als het
veele; als welke niet en fiet op de Gave,
maar op het Geloove ende de Liefde,
welke een yder daar in bewyft, na die
mate fo als hem de Heere heeft mede-
gedeelt*] en daarom fullen maar alleen
de poften van 20 guldens, en daar
boven, genoemd worden; doch niet

even na die ordening, so als se na ver-
volg zyn ingekomen, maar so als se in
de gedachten vallen.

Een *Stand-Perfoon* vereerde Gul-
dens - - - - 1000

Siet hier van boven N°. XI.

Item - - 1600

Item - - 400

Dese twee laatstgedachte Posten
zyn de bovengemelde 2000
Guldens N°. XV.

Een *Privaat-Perfoon* legateerde - 1000
Siet boven N°. XIV.

Een *ander Perfoon* vereerde - - 200

Een *Privaat-Perfoon* van *Lubeck* - 100

Een *Privaat-Perfoon* van *Hamburg* - 40
Siet boven N°. XII.

Een *hooge Perfoon* vereerde - - - 800

Dat zyn de 600 Guldens, daar
van boven N°. XV. gemeld is,
waar by een Jaar daar na noch
200. Guldens volgde.

Een *ander hooge Perfoon* vereerde - 400

Dat zyn die 200. Guldens, daar
van boven N°. XII. waar op een
Jaar daar na noch 200. wierden
gegeven, met gunstige toefeg-
ging, dat het zelve alle Jaar vol-
gen zoude.

E en

Een <i>Adelyke Persoon</i> vereerde	-	24
Een andere <i>Adelyke Persoon</i>	- -	28
Een <i>Jong Edelman</i>	- -	20
Een <i>Persoon van elders</i> , den Heere bekent (daar van boven N ^o . XVI. melding is gedaan) vereerde	-	2000
Een <i>Privaat-Persoon</i> legateerde	-	200
Eenige goede <i>Vrienden</i> van <i>Konings-</i> <i>bergen en Dantzik</i> vereerden	-	140
Een goede <i>Vriend</i> uyt <i>Halle</i> vereerde so nu en dan tot de somme van	-	80
Een ander goede <i>Vriend</i> in <i>Halle</i>	-	20
Een <i>Privaat Persoon</i> van <i>Augsburg</i>	-	20
Een <i>voornaam Persoon</i> in <i>Halle</i>	-	40
Een ander <i>voornaam Persoon</i> in <i>Halle</i> geeft allengskens	- - - -	90
Een goeden <i>Vriend</i>	- -	140
Een goeden <i>Vriend</i> van <i>Berlin</i>	-	20
Eenige <i>Buyten-Personen</i> fonden ge- famentlyk	- - -	92
Een reysend <i>Koopman</i>	- - -	40
Een <i>Persoon</i> in <i>Berlin</i>	- -	20
Een <i>Persoon</i> van <i>Weenen</i>	- -	40
Een <i>hooge Persoon</i>	- -	200
Een <i>voornaam Persoon</i> in <i>Halle</i>	-	50
Een goeden <i>Vriend</i> van <i>Buyten</i> .		40

Een goeden Vriend in Halle	-	20
Eenige Vrienden van Buyten	-	64
Een Stands-Perfoon van Buyten	-	40
Een andere	- - -	20
Een voornaam Perfoon	- -	40
Goede Vrienden	- - -	20
Een hooge Perfoon	- -	400

Buyten dat , is ook aan Viſtualie,
Linnen, Huysraat , en andere nodige
dingen tot Huyshouding en optrecking
der arme Weesen , van Christelycke
herten toegebracht , als by voorbeeld :

Een goede Vriend in Halle vereerde een
Stuck Sont , nevens 10 *Guldens* aan
Gelt.

Een ander goede Vriend in Halle een
Stuck Sont.

Een goede Vriend een *Sack* vol *Veer*en ,
van ontrent 50 *pont*.

Een goede Vriend een *Sack* vol *Erweten*.

Een goede Vriend 12 *Schepels* *Rogge*.

Een goede Vriend eenig *Vleesch* en an-
dere *Viſtualien*.

Een Adelyke Vrouw *Mutsen* en *Schor-*
ten voor alle de Meyskens , en *Dasjes*
voor alle de Jongens. Een

Een andere Adelyke Vrouw een *Web*
Lynwaat.

Een andere Adelyke Vrouw een *Web*
Lynwaat.

Een andere Adelyke Vrouw een *Web*
Lynwaat.

Een Uytlandsch Koopman eenige re-
stanten van verscheydene *stucken*
Laken.

Een ander Persoon een *Stuck groen Rajch*
tot Schorten.

Eenige Persoonen van Buyten een *Sack*
vol *Lynwaat.*

Een goed Vriend vereerde 50 *Exem-*
plaren van het *Nieuwe Testament.*

Een Boeckverkoper heeft aan 't Wees-
huys gedefstineert 50 *Exemplaren* van
Johan Arents Ware Christendom, het
welke hy nu laat drucken.

Een Adelyke Vrouw vereerde 3 *Web*
Bedde-Tyk.

Een van Adel een *Vaetjen Oly*, met toe-
segging dat hy sulx jaarlyx geven
wil.

E E N
G E B E D
T O T
B E S L U Y T.

HEylige eeuwige Vader!
U zy Lof, Eer en
Dank gezegt, voor al-
les wat gy gewerkt hebt.
Gy zyt selfs de Liefde, ende aan
de Liefde hebt gy een welbeha-
gen; ende wie in de Liefde blyft,
die blyft in U, ende gy in hem.
Van ouds af hebt gy groote Won-
deren gedaan aan allen Eynden des
Waerelts; Also doet gy ook noch
tot deser stonde; ende gy ô God!
blyft

blyft onveranderlyk. Alle uwe Werken zyn feer ſchoon en lof- felyk, wie daar op acht geeft, heeft enkel luſt daar aan. Uwe Vaderlyke Voorforge is ten allen tyde vol van Wonderen, ende wie daar aan gelooft, werd nim- mermeer te ſchande. Gy laat u Vader noemen; ende gy zyt het ook in waarheyd: Ende uyt uwen Bron vloeyt alle Vader- en Moe- der- Liefde. Wie van Vader en Moeder verlaten word, dien neemt gy op; ende en laat geen Goedt ontbreken den genen die van herten op uwe Goedtheyd hopen. Gy verhoort het Gebed; daarom komt alle vleefch tot u. Gy doet meer als uwe Kinderen bidden of gedenken; want met hare ſwakheden hebt gy mede- lyden; ende gy lokt haar door

wel-doen, dat fy geloven zullen;
 Gy zyt haren rechten Vader,
 ende fy uwe rechte Kinderen;
 op dat fy getrooft en met alle
 toeverficht u bidden, gelyk de
 lieve Kinders haren lieven Vader.
 Gy en word niet minder in't ont-
 fermen; maar als gy begint te
 zegenen, fo en is des Zeegens
 geen eynde.

Sodanige uwe heerlyke Kracht
 en Vaderlyke Beforging, Liefde
 en Barmhertigheyd, hebt gy ook
 in dit Werk betoont. Het is u
 werk, ende niet het myne, noch
 van eenig ander Mensch. So
 ymant daar aan eenige roem wil-
 de nemen, die foude u ontftee-
 len de Eere, welke u alleen toe-
 komt. Wie 'er meent dat 'et
 een Menschen-werk is, die besoe-
 ke het eens door fyn eygene
 Kracht

Kracht na te doen: Maar gy sult hem wel toonen, en doen bevinden, dat hy sonder uwe hand niets en vermag: Wanneer 't Gebrek sich opdoet, en by de Menschen noch raad noch hulpe en werd gevonden, so zal hy vertzagen, ende wanneer hy die woefte wegen ontmoeten zal, daar het Geloove moet door gaan, so zal hy verschrikken; ende de onverwachte beswaringen zullen hem den gefochten Roem wel doen verdwynen. Maar wie 't in uwen Naam komt te wagen, en sich door uwe ontferming tot een innig medelyden tegen den Elen-digen laat opwekken, ende met Gelove en Liefde, die gy selfs hebt gewerkt, haare behoefte-heyd omarmt, dien zal het wel gelucken ter rechter tyd.

C 7.

Na

Na Menschelyke kloekheyd
 soude ik verscheyde oorsaken heb-
 ben gehad, dit u Werk voor de
 Menschen te verbergen: Maar
 ik gedacht aan dat Woort: *Looft*
God en dankt hem, en geeft hem
heerlykheid, en dankt hem voor het
aangezicht aller levendige, van we-
gen de dingen die hy u gedaan
heeft. Want het is goed, dat men
de verborgentheid eens Konings
bedekt houd: maar het is heerlijk,
dat men de werken Gods open-
baart.

Heere! Ontfermt u over die ge-
 ne die uwe ontfermende liefde in
 haar hebben laten werken, om sich
 te erbarmen over de Armen. Die
 rykelyk gesaait hebben, laat die
 in zegeninge macijen, gelyk gy
 belooft hebt. Die ook maar een
 Penninxken toegebracht hebben,
 om

om dat haar hand niet meer vermogt, wild gy die na den rykdom van haar Geloove aansien, ende de oprechtigheyd haarder Liefde met Genade en Barmhertigheyd eeuwig beloonen. Die een waare begeerte hebben gehad, om de behulpzame hand te bieden, ende geen uytterlyk vermogen daar toe hebben gevonden, wilt doch die niet onbeloont laten voor hare Gebeden en Smekingen, in welken sy u dat Werk hebben aanbevolen. Weest doch een Troost en verkwikking aan alle de Weldoenders; ende wanneer sy in Nooden zyn, ofte op haar Siek-bedde, so laat haar weder by u medelyden en barmhertigheyd vinden: Toont haar dat gy niet moede en word, u over haar te ontfermen; en dat
 fy

fy ook te fyner tyd sonder op-
 houden zullen maeijen, op dat
 fy ook niet mat noch moede en
 werden, om Liefde te oeffenen.
 Doch geeft haar alle in 't herte,
 sich op uytterlyk wel-doen niet
 te verlaten, maar in de waarheid
 die in J E S U is, sich altyd te
 laten vinden. Vervult haar in-
 nerlyk met de kracht uwes God-
 delyken Levens, op dat fy uyt-
 terlyk fulke Vruchten mogen
 brengen, die eeuwig blyven.
 Wendet hare oogen af van de
 ydelheid, op dat haar Saat 't
 welk fy hebben uytgestrooit,
 niet van de Wind weggenomen
 werde. Geeft haar een medely-
 dent herte tegen alle Nootdruf-
 tige Weduwen en Weesen, op
 dat haar Gebed niet door het fuch-
 ten van andere verhindert en wer-
 de,

de, om tot u te komen. Laat haar vermogen niet met onrecht goed vermengt zyn, op dat haar overschot niet van de Roest verteert en worde. Verlaat de hare nimmermeer, ende en laat haar Zaad niet om Brood gaan. Gedenkt daar aan, dat sy de Hongerigen gespyfigt, de Dorstigen te drinken gegeven, ende de Naakten gekleedt hebben. Laat haar volgens uwe belofte alles hondertvoud wederom ontfangen, ende daar toe het eeuwig Leven beërven.

Laat dit Gebed in eeuwige Gedachtenis by u zyn, voor alle, die haar herten hebben ontsloten, ende noch vorder ontsluyten zullen, sich dit Werk, dat in uwen Name begonnen is, met Raadt ofte met Daadt, ofte met den Gebe-

Gebede voor U , ofte met voor-
spraak by andere , aan te nemen
uyt een bereyd-willig herte ,

A M E N.

ATTESTATIE

VOOR DEN

COLLECTEERDER

VAN DE

THEOLOGISCHE

FACULTEYT

OP DE

Keurvorstelyke Brandenburg-
sche Univerfiteyt tot

H A L L E.

ATTESTATIE

VOOR EN

COLLECTEERDER

VAN DE

THEOLOGISCHE

FACULTEIT

DE

Universiteits-Bibliotheek
der Universiteit te

H. A. L. E.

Aardemaal August Herman Francke, Professor op de Keurvorstelyke Brandenburgsche Fredericks Univerfiteyt, en Pastor tot Halle, onse welbeminde Colléga, voor de beforging der Armen, beyde na Ziel en Lichaam, ende inzonderheit voor de optrecking van de arme Jeugt, niet alleen tot nu toe vlytig fong heeft gedragen; maar ook dat fyn Chriftelyk voorhebben in defen, van God den Alderhoogften, die een welbehagen heeft aan de Liefde en Barmhertigheyt, alreeds fo verre is gefeegent geworden, dat daar toe een eygen Gebouw met alle Nootdruf is bequaam gemaakt, waar in boven de 80. Perfonen, zynde het meefte deel arme Weefen, worden opgevoed; dat 'er ook in het felve
ver-

verscheydene Classen voor de Ar-
me Jeucht verordineert, en andere
diergelyke goede instellingen in eenen
goeden voortgang gebracht zyn:
Ende nu den selven om de reeds
gemaakte goede Oprechting te ver-
beteren ende te vermeerderen, door
toonder dezes Georg Hendrik
Neubauer S S. Theol. Studios.
aan eenige plaatsen in Duysch-
land en Holland, by Christelyke
gemoederen om een vrywillige by-
lage een aansoeking wil laten doen,
ende uyt dien hoofde ons Professo-
ren in de Theologische Faculteyt
alhier ter Stede vriendelyk versogt
heeft om een Attestatie.

So betuygen wy hier meê, na
behooren, en met ons gewoonlyk by-
gedrukt Seegel, dat niet alleen al-
reeds tot nu toe, door sodanige in-
stellin-

lingen, veele Nootdrustigen, tot
welvaart van hare Zielen en Li-
chamen gedient worden; maar
dat ook voor het overige alles in
der waarheid sodanig is, als de
Beschryving aanwyst, die van
welgedachten onsen seer gelief-
den Collega August Herman
Francken aan den gemelden Georg
Hendrick Neubauer is mee gege-
ven, en dat in des zelfs aanbrengen
geen misverirouwen en zy te stel-
len.

Wyl wy dan niet en twyffelen,
of God zal by dese so goede gele-
gentheyt, om de Aalmoesen wel
te besteden, veele herten tot Chri-
stelyke Mild- en Goet-dadigheyd
verwekken, ende also dat gant-
sche Werk vervolgens rykelyk see-
genen; so is onse hertelyke wensch,
dat den grooten God in den Hemel
allen

allen den genen die tot de verzor-
ging der Armen en behoeftige Le-
den Christi de behulpfame hand ko-
men te bieden, de toegesegde hon-
dertvoudige Belooning uyt genade
gelieve te laten wedervaren.
Amen!

Signatum Hall. den
1. Juny. 1697.

Decanus en Pro-
fessores der Theo-
logische Faculteyt
op de Keurvorstely-
ke Brandenburgsche
Universiteyt tot
H A L L E.

ATTE-

(12)

ATTESTATIE

VOOR DEN

COLLECTEERDER

VAN DE

PROFESSOR

FRANK E.

Genade , Barmhertigheyd , en
Vreede van hem , die de rechte
Vader is over alles wat Kin-
deren genaamt werd in
Hemel en op Aarde.

Wanneer Godt door den Pro-
pheet Esajam het Huys Jacobs
tot Boete vermaant, so ge-
bied hy haar niet Vast-Boet-
en Bede-dagen te houden,
aan welke het by haar sou-
der dat niet en ontbrak; maar, wyl sy
flechts den uysterlyken Dienst op sulke Da-
gen in acht namen, ende in der daat geen
beetering en volgde, so wyft hy haar op
een rechte en hem welbehaaglyke Boete,
die sich in der daat en waarheyd betoon-
de en sien liet, wanneer hy zegt *Cap. LVIII.*
7.8.9. Deelt den Hungerigen u Broodt me-
de, ende brengt de Arme verdrevene in Huys;
als gy eenen Naakten siet, so dekt hem, ende
en verbergt u niet voor u Vleesch. Dan zal
u Licht voortbreken als de Dageraad, ende
uwe genesinge zal snellyk uytspuyten; ende
uwe Gerechtigheyd zal voor u aangesichte he-
nen gaan; [ende] de Heerlykheyd des Heeren
zal uwen achtertogt wesen. Dan zult gy roe-
pen, ende de Heere zal antwoorden; gy zult
schreeuwen, ende hy zal seggen, siet [hier] ben
ick. So

So sien wy ook, hoe God aan andere plaatfen der heyligen Schrift by na niets meer geboden, noch met grooter ernst ingefcherpt heeft; als dat men fich der Armen en Nootlydende, infonderheyd verlatene *Wesen* en *Weduwen* zal aannemen; fo dat hy ook geheellyk den Ségen of Vloek des Landts daar op gestelt heeft, wanneer men sodanig fijn Gebod of in acht genomen of verfuymt heeft; ja dat hy ten Jongften Dage, ofte de Genade-beloning, ofte de eeuwige ftraffe den Menschen wil toerekenen, na dat fy, ofte de behoeftige en nootlydende Leden Christi opgenomen, ende met den ongerechten *Mammen* haar felven Vrienden gemaakt hebben, ofte dat fy den *Lazarus* die voorkwam, sonder hulpe gelaten, ende haar herte voor hem toegelóten hebben: Gelyk uyt de woorden van onfen Zaligmaker *Matth. XXV* klaarlyk te zien is. Uyt dien hoofde fiet men ook uyt de Handelingen der Apostelen, dat, doen den toefant der Kercke op fijn alderbeste was, fulx op 't aldermeest heeft gebleken in de opneming en verzorging der Armen. Ja *Paulus*, ende de andere Apostelen des Heeren, lieten nevens de verkondiging des Woorts, dit geerne haar voornaamfte forge zyn, dat de Armen wel verfort wierden; gelyk uyt *Galaten II*, en by na doorgaans uyt alle Sendbrieven *Pauli* te sien is,

Dit nu overwegende, hebbe ik ook voor myn Perzoon tot nu toe de besorging der Armen voor een gewichtig stuk van myn behoorlyke plicht geacht, en my eenvoudig daar meê bemoeyt, dat ik geduerig meer en meer daar aan mochte voldoen; welk voorneemen gegrond in Gods Woord God so Vaderlyk heeft gesegent, dat niet alleen tot de Lichamelyke versorging, welke het minste is, maar ook tot waarneming der Zielen, boven Menschelyke hoope, veele goede toebereitzelen in korten tyd ontstaan zyn, ende men nu van dese plaats met waarheyd dit volgende kan verseecken.

Eerstelyk: *Arme Vader- ofte Moeder-löse Weesen*, ofte die geheel geen Ouders hebben, werden gantschelyk opgenómen, met Spijse, Klederen, Bedden, en al het overige wat tot haar optrecking behoort, na nootdrift versien: Der sulke zyn nu tegenwoordig 48; Het meestendeel Jongens, en ten deele ook Meyskens.

Ten Tweede: Dese arme Weesen worden onderricht in de Fondamenten des Christendoms; in Lesen, Schryven, Reekenen &c. Ook werd onder desulke al kort na de ondervinding van haar bevattelykheyt, een onderscheyd gemaakt, dat eenige maar so wyd toebereydet worden, dat men se op een Handwerk brengen kan; Andere leert men de son-

damen-

damenten van de nodigste Wetenschappen dien-
 stig tot het gemeyne leven; op dat sy, so se al
 niet eigentlijk tot de Studie opgetogen worden,
 echter in het gemeene wesen als nuttelyke luy-
 den konnen gebruykt worden; welke men dien-
 volgende, wanneer sy so veel Faren bereyken
 als nodig is, by de handeling of yets anders
 onder brengt: Andere, waar in men een son-
 derlinge Capaciteyt en neyging vind, werden
 eigentlyk in Wetenschappen en Spraken on-
 derwesen.

Ten Derden: Tot dese hare onderwysing
 worden Godvruchtige en geschikte Studenten
 gebruykt; edoch sulken, welke anders niets
 ofte weynig hebben om te leven, ende also
 haar onderhoud ontfangen, voor den goeden
 vlyt, die se hier toe aanwenden.

Ten Vierden: Ook worden voor haar seke-
 re eygene gewetenachtige luyden gehouden,
 die haar spysigen, volgens de taaffel-ordering
 die haar is voorgeschreven; daar over alle We-
 ken Reekening van haar gevordert word.

Ten Vyfden: Tot de Reiniginge, so wel
 van de Kinderen als van het Huys, zyn des-
 gelyks eygene en seekere Luyden bestelt.

Ten Sefden: Wanneer eenige swack ofte
 Bed-legerig zyn, worden sy vlytig van den
 Docter besogt, en op het sorgvuldigste, so wel
 met geneesmiddelen versien, als ook behoor-
 lyk opgepast en besogt.

Ten Sevenden: De Jongens, welke niet

Studeeren, en de Meyskens, werden tot Koufsen te brasen en andere arbeyd, ook de grootste tot de Huyshouding aangehouden.

Ten Achften: Ook buyten de Schooltijd worden se niet alleen gelaten, en sulx, op dat se geen boosheyd en moedwil mogten bedryven; het welk by so groten menichie, daar de meeste voorheen qualyk zyn opgebracht, niet achter soude blyven. So zyn ook over de Maaltijd verstandige Studenten by haar, op dat sy yets goets over Tafel leren spreken, en die onmanierlyke seden haar afgewent worden. De toefondheyd nodige verfrissinge des gemoeds ende de beweginge des Lichaams werd haar andersins gaerne toegelaten, doch niet als in de tegenwoordigheyd van den Opfiender.

Ten Negenden: In de 30 arme Studenten, onder welke de Leermeeesters der arme Kinders mede begrepen zyn, werden ook van den toevloeyende Segen Gods gespyfigt, so lange tot dat sy andere onderhouding by onse Univerfiteyt vinden.

Ten Tienden: Ook word à part een Jongens-school gehouden van enkel arme-kinders, die by de Huysen gaan bedelen, of andere, die Huys-armen tot haar Ouders hebben.

Ten Elfden: Desgelyx werd à part een School voor sodanige arme Meyskens gebouwen.

Ten Twaalfden: In dese beyde Armschoolen werden 's Weeks 3 maal Aa'moesen
uytge-

uytgedeelt, en werden met nodige boeken in de Schoole versien.

Ten Dertienden: Oude onvermogen-
de Luyden, welke niet en hebben om van te le-
ven, werden ook met dagelyksche onderwy-
sing, en daar by altyd met Aalmoesen ver-
sien.

Ten Veertienden: Die met getuignis van
buiten aan de deuren komen bedelen, die hare
Huysen en Goederen door den Vyand of ander-
sins verbrand zyn, en verdreven &c. Wor-
den ook eerst met onderwysing uyt Gods
Woord, en daar naa met Aalmoesen versien.

Ten Vyftienden: Wyl of uyt Nootdrust
ofte uyt Gierigheyd ook gemeyne Burgers niet
so veel aan hare Kinders plegen te koste te leg-
gen, dat de Leermeefters haar onderhoud daar
van hebben konnen, en men evenwel daar om
de Kinders niet gaerne wil laten versuymen
ofte verwaarlosen; so werden hare Leermee-
sters ook van dat Gelt 't welk Godt door goet-
dadige herten beschikt, de hand tot hare beter
onderhoud geboden.

So verre heeft God tot desen tegenwoor-
digen tyd geholpen; Gelyk daar van in een
bysondere beschryving grondelyk en uyt-
voerlyk is gehandelt geworden.

Een yder verstandige kan hier uyt lich-
telyk erkennen, dat de Lichamelyke ver-
zorging der Armen in desen het aldermin-
ste is; en dat op 't aldermeeste daar op ge-

ffen word , dat de arme Jeugt tot Gods Eere ende het gemeene nut opgetrokken , ende de dwalende op den rechten weg mogen werden gebracht: Ende om de Aalmoefen aan te wenden tot defe tweevoudige Nuttigheyd , Lichamelyke en Geestelyke , en heeft men in alle plaatse de gelegentheyd of fulken gebaanden Weg niet.

Wyl dan nu ook aan het welvaren van den eenen Mensch so veel gelegen is als van den ander; so maakt men daar in ook geen onderscheyd , of de Armen uyt dese onse Landen geboortig zyn , ofte niet; maar werden gewillig van alle plaatsen hier by ons opgenomen , als men maar van hare nootdrustigheyd behoorlyk getuygenis heeft: Gelyk ook tot nu toe , niet alleen van Ingesetene , maar ook van buiten 's lands zynde Personen uyt liefde onderstand gedaan is geworden.

Of nu wel Godt den Heer voor fulken geseegend begin niet genoegzaam kan gedankt worden; so is men dog billyk daar op bedagt , hoe fulken hoogwichtigen Werk geduerig meer en meer gevordert , ende in eenen vasten stant geset , als mede ook op de Nakomelingen voortgeplant mogte werden. So heb ik dan uyt dien hoofde , in den Name des Heeren een besluyt genomen , den Vertoonder deses *Georg Hendrik Neubauer S.S. Theologie Studius* ,

diosus, die tot nu toe syn Getrouwheyden vlyt by dit gantsche werk boven alle anderen heeft bewesen, aan eenige plaatsen in Duytschland en Holland te laten reysen; tot dien eynde, dat hy, zo als hem Godt de gelegentheyd mochte aanwyzen, dat gantsche Werk aan hooge en lage personen opene, en een vrywillige Bylage daar toe versamele: Gelyk hy dan, op dat men van syn Persoon geen twyffel ofte misvertrouwen hebben mogte, met een *Attestatie* van de *Hoogl. Theologische Faculteyt* alhier ter plaatse, is versien geworden.

So is dan derhalven aan allen, welkeden mogten komen te sien ofte te lesen, 't zy van wat stand, waarde en Eere sy zyn, myn gehoorzaam en dienstvriendelyk verzoek, dat se den welgemelden *Georg Hendrik Neubauer* wel genegen en vriendelyk gelieven te horen, ende indien het haer hand vermag, tot de boven-verhaalde geestelyke en Lichamelyke verzorginge der Armen eenige Gaven uyt te reyen, ende hem toe te vertrouwen. Ick léve in Christelyk vertrouwen tot een yegelyk, dat sodanig Christelyk verzoek, niet anders als in de Liefde, en met een toegenegene wilvaardigheyd zal opgenomen worden.

De Beloften Godts zyn in syn Woort so groot, dat ik niet beducht ben, om een yeder die veel ofte weynig, doch uyt suyver insicht

insicht, daer toe contribueert, te versceeken, dat hy daar door geheel geen vermindering aan sijn vermogen zal lyden: Het welk ook selfs een Heyden seer wel erkent heeft, daar hy seyt:

Extra Fortunam est, quicquid donatur egenis,

Quas dederis solas semper habebis opes.

Dat Geld lyd geen gevaar, 't geen d'Armen word gegeven,

Maar, wat gy geeft 'tblijft 'tuw', ook selfs in 't ander leven.

Maar 't Christendom gaat hooger, en leert ons, dat het gene wat men den Armen geeft, niet alleen niet verloren en zy, maar dat men sonder ophouden te syner tyd inoegsten, en alles wat men gegeven heeft, hondertvoud wederom ontfangen zal. Ja wat kan 'er hooger zyn, als dat de gene, welke eenen van de minste opneemt in den Name Christi (ofte tot desselfs opneming, na sijn vermogen yets toebrenge) Christus selfs opneemt? Want wie hem opneemt, die neemt den geene op die hem gesonden heeft; (*Matth. XVIII.*) ende heeft also God met alle syne Saligheyd, die daar is in Christo Jesu, op- en aangenomen.

Nu in desselfs onuytspreekelyke Genade en eeuwige ontferming beveele ik alle, die met my in de erbermende Liefde Jesu Christi haren eenigen troost en toevlucht louter-

louterlyk soeken, en van God geleert zyn;
den Naasten niet met de Tonge, maar met
de daad en waarheyd liefde hebben.

Gegeven tot Halle, den 1
Juny, Anno 1697.

August Herman Fran-
ke, Professor in de
Grieksche en Orientaal-
sche Spraaken en Pa-
stor.

N A - B E R I G T

Van den Collecteerder.

T Ot so verre was 'et met dese Oprech-
ting gekomen, als ik den 2den Juny,
1697. van Halle vertrok. Maar desel-
ve is daar naa al meer en meer uytgebrey-
det, so dat volgens den Inhoud der be-
schryving van het Wees-huys Folio 35 het
getal des Weeskinderen nu tot 160 toe aan-
gegroeit is, en dat van de arme Studen-
ten tot 60 toe. Het Arm-school heeft ook
so toegenomen, datter 4 Claſſes nyt zyn
gewor-

geworden; in twee daar van worden de Jongens, en in de overige twee de Meyskens onderwesen.

Ook heb ik tot de verbreyding van Gods Lof niet mogen nalaten hier by te voegen, wat my onlangs van Halle is geschreven; namentlyk dat niet lang voorleden een seker Persoon 6000 guldens tot een Capitaal aan 't Weeshuys heeft geoffereert, ende een ander 2000. En wyl den Professor Francke ook bekommert geweest is, om een Gast-huys op te richten, waar in alle kranken mogten opgenomen en besorgt worden; so heeft een seker Persoon, welke dese syn bekommering is te weten gekomen, een somme van 20000 guldens tot sodanig een Gast-huys geoffereert. Den getrouwen Godt en Vader in de Hemelen zy eeuwig geprésen, welke de herten hier toe verweckt heeft, ende met dese syne wonderbare schikking betoont, dat dit eenvoudig onderwinden en gelóvig vertrouwen van synen knecht hem welbehaagt; Hy vergelde ook dese en alle de andere hare weldaden, die tot nu toe hunne liefde aan dit werk hebben bewesen, en noch vorder bewysen zullen, met duysentvoudige genaden-belóningen.

A M E N.

183 B 20

1831